

Lokalitás és paternalizmus

Jelen tanulmányomban a helyi elitek és az irányításuk alá tartozó közösségek kapcsolati jellemzőinek feltárására teszek kísérletet. Az alábbiakban – a lokális vezetők perspektívájából közelítve – azt kívánom feltárni, hogy az általunk vizsgált falvakban jellemző vezetési stílusokhoz milyen közösségkép kapcsolódik. Vagyis: a helyi irányítók – habitusuktól függően – hogyan jelenítik és konstruálják meg szövegeiken keresztül az irányításuk alá tartozó helyi közösségeket. Mindezen vizsgálódások kiindulási pontját a vezérdemokrácia elméletének kisközösségekre történő alkalmazása adja. A vezérdemokrácia itt megfigyelhető – paternalisztikus töltetű – egyensúlyvesztett változatát a továbbiakban részletesen tárgyalom.

Tanulmányom alapját a vizsgált falvak helyi irányítóival készített interjúk képezik, amelyeket mint politikai szövegeket vizsgálok munkám második felében. Bár, mint látni fogjuk, ezek a szövegek alapvetően nem politikai célúak – a beszélők elsősorban nem politikusokként nyilatkoznak meg, hanem olyan személyekként, akik „jól ismerik az adott közösséget”, kompetensek a helyi ügyekben –, mégis számos olyan elemet találhatunk bennük, amelyek alapján elsődlegesen közéleti vezetői megnyilatkozásokként érdemes kezelnünk ezeket az interjúkat. Ezekben a szövegekben fellelhetjük a falvakban előforduló vezetési stílusok jellemző vonásait és az ezekből kifejlődő sajátos társadalmi valóságokat. A vezetők szövegeikben megalkotják a falu valóságát, amelyet objektív, tőlük független létezőnek gondolnak, de valójában ez a valóság a vezetők szubjektív nézőpontjának kiterjesztése. Az elemzett interjúk nyelvét olyan „anyagnak” tekintem, amelynek segítségével az interjút adó személy létrehozza sajátos valóságát, világképét. A nyelvnek tehát elemzésünkben konstitutív szerepet tulajdonítunk, azaz valóságteremtő társadalmi gyakorlatként tekintünk rá (Fowler 2008: 232).

Mielőtt azonban mélyebben belemerülnénk e szövegek elemzésébe, elengedhetetlen definiálnunk a témánk szempontjából releváns politikai vezetési formákat és stílusokat. Elsősorban fontos leszögeznünk azt, hogy a városi és a falusi politikai szférák szerveződése – még napjainkban is – jelentősen eltér egymástól (Csite–Kovách 2002: 243). A városokban az emberek pártokban gondolkodnak és pártokra szavaznak, „ezzel szemben a községekben a tekintély a legfontosabb szempont a vezetők kiválasztásakor” (Csite–Kovách 2002: 243), vidéken inkább „a helyi vezetők játsszák a főszerepet” (Csite–Kovách 2002: 243), akikre többnyire pártoktól független irányítókként tekintenek az ott élők. Ezekből következik, hogy a továbbiakban csak olyan vezetési formákkal foglalkozunk, amelyek leginkább a falusi közösségekben jellemzőek, a városokban domináns irányítási típusokról csak az összehasonlítás erejéig szólunk röviden.

Vezérdemokrácia és falu

A falvakra és a városokra jellemző eltérő politikai gyakorlatok különbségeinek tárgyalásánál Körösényi András felosztását veszem alapul. Körösényi – a politikai vezetési módszerek kapcsán – kétféle elméletet különböztet meg: a klasszikus demokrácia és az úgynevezett vezérdemokrácia elméletét, amelyek – mint látni fogjuk – elsősorban a demokratikus politizálás gyakorlatában mutatnak eltéréseket. A klasszikus elmélet szerint a demokratikus politikai eljárás „egy alulról-felfelé irányuló döntéshozatali folyamat, ahol a politikai vezetőknek nem jut önálló szerep. A választott képviselők és más tisztségviselők a népakarat pusztá végrehajtóivá válnak, azaz delegáltak, s nem vezetők lesznek” (Körösényi 2007: 7). A vezérdemokrácia ezzel ellentétes felfogást képvisel: „a politikai folyamatot nem a népakarat, illetve az állampolgárok preferenciái generálják, hanem a politikai vezetők” (Körösényi 2007: 7), akik „autonóm módon irányítják a közpolitikát” (Körösényi 2007: 7). Körösényi ebben a demokrácia-típusban – többek között – Schumpeter infantilizmus-elvére alapoz, mely szerint az állampolgárok „csak kevésbé vannak tisztában az egyes cselekvési opciók lehetséges következményeivel” (Körösényi 2005: 121), ezért a közügyekben és a politikában nem rendelkeznek olyan képességekkel, hogy felelős döntéseket hozzanak. Ebből az állampolgári inkompetenciából kiindulva – ami az irányítók és az irányítottak aszimmetrikus viszonyát feltételezi – a vezérdemokráciát akár a paternalisztikus rendszerek közé is sorolhatnánk, valójában azonban mégsem oda tartozik. Körösényi (2007) demokrácia koncepcióját ugyanis egy olyan szélsőségektől mentes, realista megközelítésnek tekinti, ami az abszolút tudásra épülő politikai berendezkedés és a klasszikus demokratikus doktrína közötti térben helyezkedik el. *A vezérdemokrácia tehát egyfajta egyensúlyi állapot, amelyben a paternalista és a klasszikus elmélet elemei megfelelő arányban keverednek egymással.* Ez az egyensúly azonban többnyire csak elvileg áll fenn, a valóságban előfordulhat, hogy az egyes vezetők szerepe aránytalanul megnő.

Körösényi a vezérdemokrácia elméletét csak az országos politikai viszonyokra vonatkoztatja, ez az irányítási elv azonban nemcsak a nagypolitikában valósulhat meg, hanem annak *sajátos változata kifejlődhet a kisebb települések helyi igazgatásában is.* Elsősorban azért, mert a – városokban működőképes – önkormányzatiságon alapuló klasszikus demokratikus eljárásmódok a falvak irányítására kevésbé alkalmasak. *A kisebb létszámú közösségekben a demokrácia kevésbé közvetett, képviseleti jellege kevésbé domborodik ki, a vezető kevésbé tekinthető a vezetettek delegáltjának.* Ezért a kis létszámú közösségekben nagyobb valószínűséggel gyökeresedhet meg a demokrácia vezérközpontú változata. E forma elterjedése elsősorban a helyi vezetők és az irányítottak „összezártságával” indokolható, amelynek következtében a hatalom nem válhat személytelenné. A politika a falvakban közvetlen és személyes alakot ölt, olyan helyi vezetők (vagy esetenként vezérek) személyében, akikkel a helyi közösség majd minden tagja személyes ismeretségben áll. Ez a reláció általában megfordítva is igaz: a vezetők is többé-kevésbé ismernek mindenkit, vagy legalábbis törekszenek arra, hogy az általuk irányítottakról minél több információval rendelkezzenek. A két oldal tehát folyamatos kapcsolatban áll egymással, szemben a nagyobb lélekszámú településekkel, ahol az állampolgárok csak közvetett viszonyt tartanak fenn a hatalommal.

A hatalom közvetlensége számos előnyt jelenthet. Kutatásuk éppen azt a hipotézist fogalmazta meg, hogy a falvakban a közvetlen és sűrű kapcsolatok hálója miatt nagyobb lehet az esélye a demokratikus közéleti megnyilvánulásoknak és az aktív közéletnek. A közvetlenség azonban a kistelepeülésen élők számára (pl.: gyorsabb és hatékonyabb problémamegoldás, a vezetők esetleges számon kérhetősége stb.) zavarokkal is járhat. A vezetők és az irányítottak szoros kapcsolatával magyarázható ugyanis az is, hogy a falvakban működő vezérközpontú demokratikus rendszerek gyakran egyensúlyvesztett állapotban vannak. Az egyensúlytalansági helyzetet az irányítói oldal szerepének és befolyásának megnövekedése okozza, melynek eredményeként a vezérdemokráciának sajátos paternalisztikus változata alakul ki a falvakban. Vizsgáljuk meg a továbbiakban ezt a patronáló hatalmi struktúrát.

Az egyensúlyvesztett vezérdemokrácia pásztorai

Mint korábban utaltunk rá, a falvakban a vezetők és irányítottak közvetlen, *face-to-face* kapcsolatban állnak. Ebben a folyamatos interakcióban a vezető központi szerepbe kerül: a falusiak hozzá fordulnak segítségért, tőle várják a megoldást a felmerülő problémákra, stb. Ez a centrális szerep egy gondoskodó, atyáskodó vezetői típust generál, amelynek eszközrendszerében a paternalisztikus elemek kerülnek túlsúlyba. Hogy ezt a vezetői típust jobban megértsük, érdemes röviden bemutatnunk a – patronáló vezetés előzményének tekinthető – pásztori hatalmat, illetve Foucault erre vonatkozó elméletét (Foucault 2000: 468).

A pásztori hatalmi technika gyökerei a keresztény intézményekből eredeztethetők. Ezekben a keresztény közösségekben a hatalom alapja a „legnagyobb mértékű gondoskodás” volt, ami azt jelentette, hogy a „lekipásztor minden nyájához tartozó ember sorsáért és tettéért felelős” (Szabó 1998: 227). Ez bizonyos esetekben azt is megkívánhatta a vezetőtől, hogy „feláldozza önmagát a nyáj életéért” (Foucault 2000: 469). A pásztori hatalom Foucault értelmezésében lényegében tekintélyelvű individualizációt jelentett (Szabó 1998: 227). Az ilyen szellemiségű vezető nyáját nem komplex egységként kezelte, hanem különálló individuumokként tekintett követőire. A pásztor célja az volt, hogy mindent megtudjon a »bárányokról«, „nemcsak vagyoni helyzetüket, családi viszonyaikat, szokásaikat és cselekedeteiket, hanem gondolataikat, vágyaikat, szívük és lelkük titkait” (Szabó 1998: 228) is. Ez az alapos és mélyreható monitorozás a hatékonyabb problémamegoldást és a személyre szabott segítségnyújtást készítette elő, tehát a közösség javát szolgálta. Azt azonban Foucault írásaiból *nem tudjuk meg, hogy e módszer valójában milyen haszonnal járt, mennyire volt sikeres, vagy ellenkezőleg, mennyire volt terhes a „nyáj” számára.* Összességében elmondható, hogy „a keresztény praxis az emberek befolyásolásának, uralásának és önkéntes alávetésének történelmileg új típusát hozta létre” (Szabó 1998: 227).

Mint láthattuk, a pásztori hatalom képviselői a közösség tagjainak érdekében jártak el, céljuk elsősorban az volt, hogy megfelelően gondoskodjanak híveikről. Ez az irányítók részéről folyamatos és intenzív kontrollal járt, amely elvileg a követők érdekeit szolgálta. Ez a figyelem azonban sokszor öltött szélsőséges formát, melynek eredményeként az irányítók befolyása jelentősen megnőtt. Hasonló

egyensúlyvesztésről, a vezetők javára történő eltolódásáról beszélhetünk a falvakban kialakult vezérdemokrácia kapcsán is.

Bár sok tekintetben különböznek egymástól, de a vezérdemokrácia és a pásztori hatalom is egy olyan állapot elérésére törekszik, amelyben a vezetők és a vezetettek viszonya kiegyensúlyozott és harmonikus. A gyakorlatban azonban az intenzív vezetői jelenlét miatt mindkét rendszer egyensúlyvesztetté válhat, paternalisztikus jelleget ölthet, így eltérhet az eredeti célkitűzésektől.

Az egyensúlyvesztett vezérdemokrácia vezetési stílusai

Lássuk, hogy az eddig csak nagy vonalakban érintett paternalisztikus vezetési elvek milyen konkrét vezetési típusokat takarnak. A továbbiakban csak az egyensúlyvesztett változatra jellemző irányítási típusokat tárgyalom. A vezérdemokrácia kiegyensúlyozott formájában más vezetési módok érvényesek, ezért ezekről e dolgozatban nem lesz szó.

Peter John polgármestereket vizsgáló tanulmányában a vezetőket értékvalasztásaik, attitűdjeik szerint csoportosította (Tamás 2009). Az alapján, hogy az adott irányítók milyen célokat tűznek ki a vezetésben, két típust különít el egymástól. Az egyik esetben a vezető saját elképzeléseit követi és azokat próbálja megvalósítani, a másikban pedig az irányítása alá tartozók igényeinek megvalósítására törekszik (Tamás 2009: 134). *Ezek a típusok abszolút szélsőséges álláspontokat képviselnek: az első lényegében egy teljesen vezetőközpontú irányítás, ellentétben a másik, közösség-centrikus formával, ahol az irányítottak érdekei kerülnek előtérbe.*

Ha mindezeket az egyensúlyvesztett vezérdemokrácia modelljére akarjuk lefordítani, akkor a vezetőközpontú irányítás lényegében az erősen paternalisztikus irányítást jelenti, a másik pedig egyfajta nyitott, ráhagyatkozó irányítási forma. Ezek alapján három vezetői típust különböztet meg (a valóságban azonban sokkal több változat létezik):

1. *Paternalista önérvényesítő vezető:* erős önérvényesítő, az irányítottak mozgásterét minimálisra csökkenti, a paternalisztikus elemek dominálnak a vezetésben.
2. *Középutas vezető:* egyensúlyra törekszik a közösséggel, paternalisztikus jellegű megnyilvánulásait ennek érdekében igyekszik korlátozni.
3. *Ráhagyó passzív vezető:* gyenge önérvényesítő képességű, az irányítottaknak nagy mozgásteret ad, a paternalisztikus elemek gyengén érvényesülnek a vezetésben.

Vajon mi alapján döntenek az egyes falusi vezetők az említett típusok egyik vagy másik változata mellett? Alapvetően az adott személyek habitusától függ az, hogy melyik irányítási módszert preferálják. E gondolatmenet kifejtéséhez Merton (2002) egyik felosztását használom fel az alábbiakban, aki a vezetők két altípusát különbözteti meg: a lokális és a kozmopolita befolyásolókat. A lokális befolyásolók szorosabban kötődnek a településükhöz, általában ott születtek, és életük során sem szakadtak el onnan hosszabb időre. Ez a vezetőtípus „kevésbé gondol, kevés energiát áldoz a tágabb társadalomra, helyi problémák

foglalkoztatják, gyakorlatilag kizárja az országos és a nemzetközi színteret. A szó szoros értelmében provinciálisnak nevezhető” (Merton 2002: 477). A kozmopolita típusok ezzel ellentétben általában „kívülről” jöttek, nem kötődnek erős érzelmi szálakkal az adott településhez.

A lokális és a kozmopolita típusú vezetők alapvetően eltérő habitussal, alapbeállítódással rendelkeznek, amelyeket a faluról szerzett különböző gyermekkori tapasztalataik, élményeik determinálnak. Ezekhez a habitusokhoz bizonyos vezetési stílusok illeszthetők: a lokális befolyásoló inkább a *középutas* vagy a *paternalista önérvényesítő* vezetői típust képviseli, míg a kozmopolita habitusú vezető – aki nem tud, és nem akar teljesen azonosulni a faluval, képes azt bizonyos távolságból figyelni – a *középutas* vagy a *ráhagyó passzív* típusú irányító.

Az interjúk „valósága”

Az elméleti áttekintés után térjünk át a falvakban készült interjúk elemzésére. Mint ahogy már a bevezetőben is elhangzott, ez a munka a vezetők szemszögéből vizsgálja a falusi közösségeket. Elemzésünk elsősorban azt kívánja bemutatni, hogy az előzőekben definiált irányítási típusokhoz tartozó vezetők a velük készült interjúkban milyen közösségképeket konstruálnak meg, és ezekben hogyan érvényesül habitusuk. Fontos kiemelni, hogy az interjúkban megjelenített és a ténylegesen létező közösségek közé nem mindig tehetünk egyenlőségjelet. A szövegekben – mint az alábbiakban láthatjuk – sokszor egy, a vezető által elképzelt, vágyott szubjektív kép jelenik meg a faluban élőkéről, amely nem minden esetben egyezik meg a valósággal.

Kutatásunk során magyarországi, vajdasági és erdélyi magyar falvak nagy tiszteletet élvező vezető személyiségeivel készítettünk félig strukturált interjúkat. E beszélgetésekkel – amelyek fókuszában a lokális közösség állt – elsősorban az volt a célunk, hogy egy vagy több, a falu ügyeiben kompetens személy segítségével képet kapjunk az adott település közösségi életéről.

Közös pontok – a közösség „kellékei”

Mindegyik interjúban – függetlenül attól, hogy melyik országban készült – kikristályosodik egy bizonyos közösség-séma, egy hasonló elemekből felépített közösségkép. Az interjúalanyok a közösség hívószavára szinte kivétel nélkül ugyanazokat az esszenciális „alkotórészeket” sorolják fel válaszaikban. Ez szinte leckefelmondáshoz hasonlítható, amelyben a vezető igyekszik minden fontos pontot kipipálni, amelyről úgy véli, hogy egy jól működő közösség kialakulásához nélkülözhetetlen, és amelyek megteremtését és támogatását elvárja tőle a közvélemény.

E fontos alkotóelemek egyik csoportját a különböző közösségi szerveződések alkotják: civil szervezetek és klubok, egyesületek (sportklub, idősek klubja, hagyományőrző egyesületek stb.). A másik

esszenciális alkotóelem az előbb felsorolt közösségi szerveződések „termékének” is tekinthető közösségi események köre (falunap, kórustalálkozó, meccs, stb.).

A vezetők kommunikációjában a közösségi élettel kapcsolatban megjelennek a civil szervezetek, kultúregyesületek és falunapi rendezvényeik. Látható ez az alábbi rövid részletben is, amelyben a megkérdezett akkor is a civil szervezeteket és a falunapokat említi, amikor a közösségi élet minőségével kapcsolatos kérdést teszünk fel:

*„[...] Hát a jelenlegi közösségi élet, tehát végül is sikernek könyvelhetjük el azt, hogy, hogy nekünk meg lett őrizve minden civil szervezet. [...] A kultúregyesületünk úgyszintén 85 éves lesz jövőre. A kultúregyesület valamikor sokkal gazdagabb, sokkal több tagsággal működött, sok jobb, tartalmasabb, szórakoztatóbb programmal működött, de a kultúregyesület is továbbra is aktív”
(Bácsgyulafalva)*

„A nyilvánosság előtt tevékenykedő vezető semmit nem bízhat a spontaneitásra, miközben a spontaneitás látszatát kell keltenie” (Csepeli 2003: 214). A vizsgált interjúk többségében gyakran tetten érhetjük ezt az „álspontaneitást”, amely mögött a külső elvárásoknak való megfelelés és a vezető önlegitimációjának igyekezete feszül. A faluban működő szervezetek és rendezvények gyakori említése, illetve a számadatok hangsúlyozása is erről árulkodik.

„Van egy polgárőrségünk 42 fővel, amelynek van egy olyan üzenete is az emberek felé, hogy figyelünk, vigyázunk rájuk. Van egy nyugdíjas klubunk, itt is azért van közel 40 fő. Nagycsaládosok Egyesülete több mint 100 fő [...]” (Petőfiszállás)

Az emberek „mozgósításának” képessége fontos vezetői erénynek számít a vezetők körében, az interjúkban nagyon gyakran használják a „mozgósítunk”, „megmozgatunk”, kiviszünk” szavakat. Ezek a kifejezések az egyéneket – sarkítottan fogalmazva – passzív, mozgatható „elemekként” jelenítik meg, akik belső motiváció hiányában nem biztos, hogy „megmozdulnának”, és önszántukból részt vennének ezekben a közösségi „akciókban”.

„[...] átlagosan azt a 300 főt, 3–400 főt meg lehet mozgatni. Ez egy ilyen alaplétszám, akit mindig mindenre mozgósítani lehet” (Petőfiszállás)

„[...] amikor egy kétezres faluba nyolcszáz embert ki tudsz vinni a főtérré körülbelül egy egész napra különböző tartalmakkal, meg még körülbelül egy ötszáz ember átmegy ottan, akik nem szerves résztvevői, de a kíváncsiság kihajtja. Tehát azt jelenti, hogy a településnek az ötven százalékát kivitted egy napra.” (Bácsgyulafalva)

A siker fokmérőjének a legtöbb vezető a tömegrendezvényeket tartja, több interjúban megjegyzi, hogy nem éri meg csak néhány ember kedvéért megszervezni bizonyos rendezvényeket, tehát – egyfajta mennyiségi szemlélettel – a tömeges részvételt könyvelik el pozitívnak.

„Én úgy gondolom, hogy ha egy rendezvényre nem jönnek el 300–400-an, akkor az nem sikeres. Húsz embernek nincs értelme ilyet csinálni.” (Hajdújárás)

Ezek a vezetői attitűdök mindegyik interjúban megjelennek (hol direkt, hol pedig burkolt formában). Elmondhatjuk, hogy a fenti pontokban a vizsgált közösségek irányítói, ha ismeretlenül is, de egyetértenek egymással. Van olyan vezető is, aki kritikát fogalmaz meg a mennyiségi szemlélettel tartott rendezvényekkel kapcsolatban.

„Én azt mondom, hogy a közösségi élet csődjé, hogy rendezvény van rendezvény hátán. Fizikai képtelenség mindegyiken ott lenni. És mondjuk a távolságok egyre kevésbé távolságok, tehát mondjuk 20 kilométerrel arrébb elmenni egy koncertre, egy falunapra már nem távolság. Már nem csak a saját falunkban lévő rendezvényekre megyünk, hanem a környező települések rendezvényeire is. Tehát folyamatosan mehetünk rendezvényre. Minden település próbál egyre több rendezvényt felmutatni, mert ettől leszünk aktívak, ennek viszont az az ára, hogy a rendezvények egyre kevésbé látogatottak.” (Ruzsa)

Az előbb idézett vezető alapvetően nem ellenzi a rendezvényeket, inkább azok nagy számával elégedetlen, de lényegében – öntudatlanul is – rátapint az ilyen típusú közösségszervezés gyenge pontjára. A közösségi élet sorvadását ugyanis a túl sok és tömeges közösségi rendezvény is elindíthatja. Nem vonhatjuk kétségbe, hogy közösségi eseményekre a lakosság részéről van igény, de nem jelenthetjük ki egyértelműen azt sem, hogy a számtalan hasonló felépítésű rendezvény a falvakban élők összekovácsolódását valóban elősegíti. Ezek az események sokszor a vezetők sikerének indikátorai. (Az irányítók minél több rendezvényt igyekeznek felmutatni, hogy demonstrálják aktivitásukat, és elismerést szerezzenek.) Az ilyen tömegrendezvények – annak ellenére, hogy alapvetően a közösségépítést szolgálják – sokszor elveszik a spontán önszerveződés lehetőségét, az egyének kezdeményező-készségét és aktivitását. Azok a szórakozási formák, amelyek a falvakban, községekben gyökeret vertek, sok esetben a helyi vezető vágyai vagy céljai érvényesülésének engednek teret.

Az interjúk közös vonásai után vizsgáljuk meg, hogy a különböző vezetői stílusok képviselői hogyan jelenítik meg önmagukat mint a közösség irányítóit, illetve milyen közösségképeket teremtenek szövegeikben. A továbbiakban három interjút elemzek részletesebben, amelyekben jól felismerhetőek az egyensúlyvesztett vezérdemokrácia három legjellemzőbb irányítási típusának stílusjegyei.

Paternalista önérvényesítő vezető

A vezetőkkel készült interjúk alapján ebbe a kategóriába a „legtisztábban” a tipikus lokális habitusú vezető illeszthető, aki a faluhoz sok szállal kötődik, akinél az intenzív személyes jelenlét, a falu tagjaival fenntartott folyamatos interakció az első számú legitimációs „eszköz”, a hatalom alapja. Az interjúban többször is hangsúlyozza a személyes találkozások fontosságát.

„Én úgy gondolom, hogy a legfontosabb az emberi értékben a személyes megnyilvánulás. Itt nálunk a faluban minden egyes eseményre mindenki kap személyes meghívót. Ha tudok, ki is megyek hozzájuk. Nekik egy nagy megtiszteltetés az, hogy ó, hát a polgármester kijön, ó, hát kaptam egy meghívót. Tehát a kapcsolatteremtés nagyon fontos, egy köldökszinórnak kell, hogy működjön a falu vezetése és a lakosság között egy ilyen megbecsülési szinten.”

Az önlegitimáció másik fontos eleme a helyi származásból eredő átlagember-szerep hangsúlyozása, amellyel a vezető lényegében a hatalmi szerepkörétől igyekszik elhatárolódni.

„[...] én egy átlagember vagyok, akit most megválasztottak polgármesternek, van még három évem, ha továbbra is rám tartanak igényt, akkor leszek, ha nem, nem [...] A közvetlenség sokkal nagyobb erény, mint a beosztással járó tekintélyt játszani.”

„Azt is tudni kell, hogy egy faluban mindenki polgármester, mindenkinek van egy rálátása, mindenkinek van egy ötlete, korától, nemétől függően egy gondolkodása.”

A fenti idézetekben két jellemző szereptávolítási technikát fedezhetünk fel: gyakori személyes találkozások a közösség tagjaival, és a hatalmi szerepkör trivializálása. A „mindenki polgármester a saját falujában” jellegű nyilatkozatokban elsősorban az egyenlőségen alapuló demokratikus viszonyok kialakítására való törekvés érezhető.

A közösséggel való egyenlőség kiemelése mellett azonban paternalisztikus jellegű megnyilvánulásokban is bővelkedik az interjú. A vezető a beszélgetés alatt folyamatosan váltogatja szerepeit: a patronáló centrális vezető szerepkörét az egyenlőségre törekvő, a „polgármester is ember” szereppel ellensúlyozza. Gyakran a karitatív jótevői szerepet fogalmazza meg, akitől bárki kérhet segítséget, és a problémát ő mindig igyekszik – sokszor személyesen – megoldani.

„[...] a tegnapi nap folyamán bejött egy idős asszony [...] kint él a tanyavilágon és alig tudott bejönni. És megkérdeztem tőle, [...] hogy miben tudok segíteni. Hát tudja polgármester úr, hát mondom, én nem szeretem ezt a megnevezést, itt születtem, itt szeretek, nekem nagyon jó ez a János. És azt mondja ő, hogy csak annyit szeretne, hogy amíg él, lemeszeltetni a házát, és jövő héten megyünk öten-hatan és lemeszeljük a házát. Egy embernek egy akkora érték, mint egy városi embernek egy laptop, vagy nem tudom, mi.”

Ez a segítő, felkaroló vezetői típus nagyon hasonlít Bódi Ferenc falusi polgármestereket vizsgáló tanulmányának „egyszemélyes települési vezetőjére”, aki egyfajta monopolhelyzetű irányítónak tekinthető, legitimációjának alapja a siker (Bódi 2000: 223). Ez az önérvényesítő törekvés többnyire gyors eredményeket hoz, ami sokszor veszélyekkel is jár. A sikerorientált vezető „belesodródhat az önmagáért való sikerhajszolás csapdájába, amelynek révén könnyen elszakadhat a helyi társadalom és a szűkebb környezet realitásaitól” (Bódi 2000: 223).

Bár tapasztalható a faluban élők igényeinek folyamatos monitorozása, ez esetenként kimerül az udvarias érdeklődésben. A paternalista, önérvényesítő típusú irányítók számára ezek a kérdések sokszor inkább a gondoskodás, a törődés szimbólumai.

„[...] sokszor szoktunk kiküldeni véleménykéréseket, sokszor kérek tőlük elképzeléseket. Nem megvalósításra, persze nem lehet ígérni [...] de az, hogy érzi, hogy ő is fontos, az, hogy érzi, hogy egy közösség tagja, az, hogy én megbecsülöm, megtisztelem”

Az interjúban egy „jól formálható”, „igazi összetartó közösség” képét konstruálja meg a vezető, melynek tagjai a közvetlenséget és törődést értékelik elsősorban. Kiemeli az egyszerű tanyasi, falusi embereket, akik „nagyon erősen és keményen küzdenek a fennmaradásért a tanyavilágban”, a velük való törődést, bevonásukat a falu dolgaiba az egyik központi feladatának tekinti. A paternalista önérvényesítő vezető a közösség életében, annak aktivizálásában – sőt a szó szoros értelmében mozgatózásában – kiemelkedő szerepet játszik.

Középutas vezető

Ez a vezetői típus igyekszik a közösséggel egyensúlyban maradni, és feladatait kevésbé hangsúlyozni. A paternalisztikus jellegű megnyilvánulásokról nem mentes, de azokat mérsékelten alkalmazza. A vezetőkkel készített interjúkban több ilyen egyensúlyozó vagy középutas típusú irányítót találhatunk. Alapvetően egyikükről sem mondható el, hogy teljes mértékben sikerült megtalálniuk az egyensúlyt az irányítottakkal, inkább csak törekszenek a kiegyenlített viszonyra.

Ezt a típust az a vezető képviseli viszonylag „legtisztább” formában a mintában, aki a közösség tagjait aktív, nyitott, kezdeményező egyénekként jeleníti meg.

„Sok ötletet kapok a lakóktól, hogy így meg úgy kellene valamit csinálni. Vagy kérdezik tőlem, hogy nem csinálunk mi is ilyet meg olyat meg, hogy milyen jó lenne, ha mi is szerveznénk ilyet, vagy ilyet vagy olyat belevinnénk. Vannak itt is tipikus ilyen emberek, akik mondják, hogy kellene ilyet vagy olyat csinálni. Mondhatni az egész falu ilyen.”

Itt nem találkozunk a vezető túlzott aktivitásával, nem veszi ki a kezdeményezést az egyének kezéből. A rendezvényeknél igyekszik az igényeket rugalmasan felmérni, és mindig valami újat belevinni az egyes eseményekbe. A mennyiségi szempontnál fontosabbnak tartja, hogy a programok tartalmasak legyenek, ne váljanak rutinszerűen ismétlődő eseményekké.

„Gondolkozunk rajta, hogy az eseményeket kicsit felrúzzuk, átalakítsuk. Szerintem több esemény már nem kell, felesleges addig, amíg kevesen járnak el. Viszont azok a programok, amikre az emberek eljárnak, amiket megrendezünk, ezek esetében fontos, hogy tartalommal legyenek feltöltve. Fontos, hogy ne unják meg az emberek ezeket az eseményeket, legyen bennük valami érdekes.”

A középutas vezető nyitottabb, rugalmasabb irányító. Vezetői stílusára nem jellemző a túlzott paternalizmus, nem törekszik az emberek „formálására”, alakítására. Ehhez a vezetőhöz egy lazább, kezdeményezőbb közösség képe kapcsolható, amelyben az egyének nagyobb mozgástérrel rendelkeznek.

Ráhagyó, passzív vezető

Ebbe a kategóriába az alacsony önérvényesítő képességű vezetők sorolhatók, akik csak ritkán alkalmaznak paternalisztikus módszereket a közösség irányításában. Ez a vezetői típus a falu dolgaiba nem avatkozik be minden ponton, nem akarja teljes kontroll alatt tartani az eseményeket, inkább egyfajta ráhagyatkozó magatartás jellemző rá.

A vizsgált falvak közül inkább egyes határon túli települések vezetői képviselik ezt a passzív típust. Az ő passzivitásuk és ráhagyó magatartásuk elsősorban a politikai hatásokkal magyarázható. A kisebbségi léttel kapcsolatos bizonytalanságok, az országos politika – számukra sokszor kellemetlen – intézkedései, a politikai pártok csatározásai, egyes helyeken a szervezett betelepítések mind olyan folyamatok, amelyekbe az adott települések vezetői érdemben nem tudnak beavatkozni. A passzív beállítódás, esetenként a „minden mindegy” elv követése egyfajta belenyugvást jelent ezekbe a helyzetekbe.

„Megosztás zajlik. [...]. Itt politikai célok vannak ez mellett megbújtatva, tehát a magyarság bedarálása lenne a cél.”

„[...] mi még egyelőre nem tudunk velük harcolni [...] de hát nagyon nehéz, nagyon nehéz energiákat lekötnek, fölösleges energiát elvesznek tőlünk, mert hogy ha ezt a belső harcot nem kellene vívni, akkor lehetséges, hogy sok minden más értelmesebb dologgal is tudnánk foglalkozni”

Az idézett vajdasági vezető – akinek az interjúján keresztül a továbbiakban ezt a vezetési típust bemutatom – nemcsak a külső politikai behatásokkal, hanem belső, a magyarok közötti ellentétekkel is indokolja a közösség tagjainak passzivitását, energiavesztett állapotát. A vezető mind a belső harcok, mind pedig a külső tényezők felemlégetésekor önmagát és a közösséget egyfajta áldozati szerepben jeleníti meg, akit külső erők gátolnak céljai elérésében.

Az áldozati szerep és kiszolgáltatottság az interjúban gyakran visszatérő motívumok. Példa erre, amikor a vezető azokat az intézményeket, egyesületeket, klubokat sorolja fel hosszasan, amelyek „megszűntek”, „leépültek”, amelyeket „elvettek” a falutól. Ezek megszűnését is elsősorban a kivédhetetlen anyagi és politikai problémákkal indokolja, amelyek a vezetéstől, a személyétől függetlenek.

Tipikus passzív vezetői vonás, amikor a vezető reménykedik abban, hogy a dolgok jóra fordulnak. Mint az alábbi interjúrészletben is láthatjuk, ez a várakozás elsősorban valamilyen külső segítség reményét jelenti. A vezető ebben az esetben sem önmagától, hanem mástól kívánja a megoldást.

„Mert itt anyaországi segítséget ebbe’ a pillanatba’ tehát, jó szeretnénk mi, de mikor Magyarország is tele van gonddal, bajjal, amit nem tudnak megfelelően kezelni [...] várjuk azt, hogy rendbe tegyék az anyaországot, aztán majd.”

A ráhagyó passzív vezető közösségképe alapvetően pesszimista, egy bezárkózó, visszahúzó közösséget jelenít meg előttünk.

„a mindennapi életbe’ az az igazság, hogy valahogy úgy érzem időnként, hogy mindenki mindenkinek az ellensége délelőtt, délután már mindenki még önmagának is az ellensége”

Mint az előzőekből láthattuk, a passzív vezetői típusra elsősorban a teljesítmény-visszatartás jellemző. Legtöbbször igyekszik a kisebb ellenállás irányába elmozdulni, a problémákat másra hárítani, illetve mástól várni a megoldást.

Vezetői érdekek

Láthattuk tehát, hogy a vezetői pozíció és a vele együtt járó sajátos perspektíva különböző paternalisztikus töltetű irányítói típusokat termel ki a vizsgált kistélepléseken. Ezt a megközelítést bővítjük ki a továbbiakban az irányítottak polgármesterekre vonatkozó attitűdjeinek rövid áttekintésével.

Kérdőívünkben többek között arra voltunk kíváncsiak, hogy az egyes válaszadók megítélése szerint a településen élők „milyen érdemei alapján választották meg polgármesternek” a falu jelenlegi irányítóját. A válaszok alapján két fő vezetői típust különböztettünk meg:

Nem érdem alapján választott vezető	Érdem alapján választott vezető
<p><i>Az előző vezető leváltása a cél:</i> „a másik rossz volt” „a régit akarták leváltani” „inkább ő, mint az előző” „előző polgármester túlkapásai miatt”</p>	<p><i>Korábban/jelenleg nyújtott teljesítmény:</i> „előző négy évben jól teljesített” „első ciklusban rengeteget fejlesztett” „felvirágoztatta a községet már korábban is” „harcolt a faluért”</p>
<p><i>Alternatíva hiánya:</i> „más lehetőség nem volt” „nem volt versenyképes alternatíva” „csak egyedül ő volt a jelölt”</p>	<p><i>Politikai, gazdasági érzék:</i> „sikeres pályázatok” „jó gazdasági érzék” „jó kampányt folytatott”</p>
<p><i>Manipuláció:</i> „csaltak” „bunda volt” „hamis ígérek miatt” „meghamisították a szavazatokat”</p>	<p><i>Emberi értékek, tudás, erkölcsi normák:</i> „barátságos” „becsületes” „bíznak benne az emberek” „iskolai végzettsége miatt”</p>
	<p><i>Aktivitás:</i> „aktív a falusi életben” „ambiciózus, törekvő” „fiatal, vállalkozó szellemű”</p>
	<p><i>Lokális kötődés:</i> „falu szülöttje” „faluban lakik” „itt nőtt fel”</p>

A *nem érdem alapján választott vezető* kategóriájába azokat a válaszokat soroltuk, ahol a megkérdezettek olyan jellemzőket soroltak fel a polgármester érdemei kapcsán, amelyek nem az aktuális vezető képességeire, rátermetségére fókuszáltak, hanem az előző irányító személyére, illetve teljesítményére irányultak, és többnyire az azzal szembeni negatív véleményeket fogalmazták meg. Az ilyen típusú válaszokat olyan érzelmi, indulati alapú reakciónak tekinthetjük, amelyekből szinte teljesen hiányoznak a vezető kvalitásait mérlegelő, azokat szem előtt tartó racionális elemek, ezek helyett elsősorban az erősen elutasító negatív attitűdök bontakoznak ki.

A második, hasonlóan irracionális, nem érdem alapú kategóriába az alternatíva hiányában választott vezetők tartoznak. Az ide sorolható válaszokból a passzív beletörődés és az érdektelenség olvasható ki.

A harmadik csoportba az olyan negatív, cinikus választípusok kerültek, ahol a döntés indokaként a politikai kapcsolatait, anyagi helyzetét, befolyását említik – ezeket a válaszadók elsősorban érdemtelenségként aposztrofálják, bár valóban növelik egy választási győzelem esélyeit. Az összes válasz közül ezek aránya a legkisebb, de mindegyik településen felbukkannak az ilyen – többnyire szélsőséges véleményeket megfogalmazó – válaszadók.

Az *érdem alapján választott vezető* kategóriájába a polgármester képességeit, tudását hangsúlyozó válaszok illeszkednek, mint például a professzionalizmus, a sikeres kampánystratégia, a jó gazdasági érzék stb. Ezekben az ismérvekben nem érzelmi alapú megnyilatkozások, hanem valamilyen reális értékelés jelenik meg.

Igen érdekesek a lokális kötődést hangsúlyozó válaszok, amelyek a polgármestereknek a faluval való kapcsolatát emelik ki. Ugyanis az, hogy valaki egy adott település szülőtte, elvileg önmagában még nem tekinthető érdemnek. A falusiak egy viszonylag nagy csoportja számára azonban éppen az a fő szempont, hogy a falu első embere helybéli, szülőhazáját jól ismerő, ahhoz kötődő személy legyen. A „falu szülőtte” és „itt nőtt fel” kategóriák mind erős érzelmi töltettel bírnak. A helyiek szemében az ilyen „előéletű” polgármesterek magukban hordozzák azokat az erényeket, ismereteket, azt a többletet, amelyet a saját közösségük, a falu adott nekik. A jó polgármester szerintük tehát az, aki együtt él a faluval, ismeri annak erkölcsét, hagyományait, képes azt közvetíteni és munkájában kamatoztatni.

A másik nagyon gyakran említett érdem a fiatalság. A lokális kötődést hangsúlyozó válaszok mellett ezt említették a legnagyobb arányban a kérdezettek. Alapvetően a legtöbbször értékelt, kedvelt polgármester az volt, amelyikre mindkét ismérv illett. A fiatal, lendületes, faluban felnőtt vezető sok válaszadó szerint ideális kategóriának tekinthető.

A válaszok megoszlását vizsgálva elmondhatjuk, hogy elsősorban a helyi kötődést, az aktivitást és a fiatalos lendületet tekintik legfontosabb érdemnek a falvakban élők. A nem érdem alapú vezetői kategóriából pedig az előző vezető leváltását célként kitűző válaszadók aránya volt jelentősebb.

A válaszokból jól kirajzolódnak az interjúk elemzésekor definiált, a falvakban leginkább jellemző vezetői típus, a helyi kötődésű *lokális befolyásoló* főbb jellemvonásai: egy, a falu életében intenzíven részt vevő, aktív és a közösség érdekében folyamatosan tevékenykedő vezető képe.

Összefoglaló gondolatok

Tanulmányomban a helyi elitek által konstruált lokális közösségképeket elemeztem. Elméleti előfeltevéseimben Körösényi Andrásnak a nagypolitikára kidolgozott vezérdemokrácia-elméletét igyekeztem a falvak politikai életére alkalmazni. Míg Körösényinél a vezérdemokrácia egyensúlyt képez a kompetens vezetők és a tájékozatlan vezetettek között, addig felfogásom szerint a falusi kisközösségekben a vezetők sokkal nagyobb személyes kontrollt gyakorolhatnak, és ezért az erőegyensúly a vezetők (többnyire polgármesterek) felé tolódhatnak el, ami a vezérdemokrácia egy sajátos egyensúlyvesztett paternalisztikus változatához vezethet. Téziseim megfogalmazása során főleg Foucault, Peter John és Merton megközelítéseit alkalmaztam.

Elemzésemben az egyensúlyvesztett vezérközpontú demokrácia három vezetési stílusával foglalkoztam. Ehhez olyan interjúkat választottam, amelyekben ezek a típusok viszonylag tisztán jelennek meg. Az interjúkon keresztül láthattuk, hogy az önérvényesítő paternalista vezető a közösség tagjainak formálására, folyamatos konstrukciójára törekszik. A középutas vezető ehhez képest sokkal mérsékeltebb irányító, aki nagyobb mozgásteret ad a közösségi kezdeményezésnek. A ráhagyó passzív vezető az előző két típushoz viszonyítva a leggyengébb önérvényesítő képességű. Dolgozatomban csak a legfőbb irányítási típusokkal foglalkoztam, a valóságban ezeken kívül számos más változat is jelen van.

A dolgozat utolsó részében a vezetettek perspektívájából közelítettünk a falvak irányítóihoz. Ehhez a kérdőívünk polgármesterek érdemeit vizsgáló kérdésére adott válaszait vizsgáltuk meg, melyekből jól kikristályosodtak a lokális befolyásolók főbb jellemvonásai. Ezek alapján elmondható, hogy a vizsgált települések túlnyomó részében inkább a lokális eredetű paternalisztikus vezetői változat érvényesül a kozmopolita, középutas típussal ellentétben.

Felhasznált irodalom

Bódi F. (2000) Lehet-e próféta valaki a saját hazájában? Sikeres polgármesterek, sikeres önkormányzatok, sikeres helyi társadalmak. In Táll É. (szerk.) *Az új demokrácia önkormányzati vezetői*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

Borboly I. – Csité A. (1999) A polgármester a falu meg a közösség: hozzászólás a „független” polgármester vitához. *Tér és társadalom*, 1999. XIII. 1–2. 109–128.

Csepeli Gy. (2003) *A szervezkedő ember*. Osiris Kiadó, Budapest.

- Csöste A. –Kovács I. (2002) *Vidéki történet*. In Kovács I. (szerk.) *Hatalom és társadalmi változás. A posztoszocializmus vége*. Napvilág Kiadó, Budapest, 219–308.
- Foucault, M. (2000) *Miért tanulmányozzuk a hatalmat?* In Felkay–Némedi–Somlai (szerk.) *Szociológiai irányzatok a XX. században. II. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 464–479.*
- Fowler, R. (2008) *Hatalom*. In Siklaci I. (szerk.) *Szóbeli befolyásolás II. Nyelv és szituáció*. Typotex, Budapest, 231–253.
- Körösenyi A. (2005) *Vezér és demokrácia. Politikaelméleti tanulmányok*. L'Harmattan, Budapest.
- Körösenyi A. (2007) Politikai vezetés: a klasszikus demokrácia és a paternalizmus között. Racionalizmus és szkepticizmus a demokráciaelméletben. *Századvég*, (12. évf.) 45. 3–35.
- Mazzoleni, G. (2002) *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Merton, R. (2002) *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
- Szabó M. (1998) *Politikai tudáselméletek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tamás V. (2009) A polgármesterek kormányzási stílusa Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 2009. XVIII. 3. 132–154.